

Călin Timoc

Sarmații din „punga iazygă” și Tabula Peutingeriana

The Sarmatians from the ”Iazygian Pocket” and the Tabula Peutingeriana

Abstract: *The Iazygians, the first Sarmatians get here, from the steppes north of the Black Sea, in Pannonian Plain, soon become enemies feared for ancient Rome. Attempts to pacify them have failed because they are not united into a single tribe under one royal authority. This is evidenced also by the Tabula Peutingeriana and identifying the Sarmatian tribes in Pannonia: amaxobi, lupiones and ulnavi.*

Cuvinte cheie: *surse cartografice, antichitatea târzie, triburi sarmatice, nume*

Keywords: *cartographic sources, Late Antiquity, Sarmatian tribes, names*

Sarmații au apărut în Câmpia Pannonică, în teritoriul dintre Dunăre și Tisa, la începutul secolului I p.Chr., iar din punct de vedere al evoluției istorice cu acest moment debutează etapa târzie a culturii lor¹. Se pare că iazygii, primii sarmați care ajung aici, din stepele din nordul Mării Negre, vin ca aliați ai romanilor și își extind treptat dominația în detrimentul dacilor, pe care îi împing dincolo de râul Tisa spre zona piemontană a Carpaților Apuseni². În foarte scurt timp ei ajung în conflict cu Imperiul Roman, mai ales după cucerirea Daciei de către împăratul Traianus și vor fi timp de câteva secole un inamic redutabil în zona Dunării de mijloc a limesului, adesea acționând împotriva statului roman în alianță cu cvazii³.

În cele ce urmează, nu dorim să prezentăm istoria factologică a sarmaților, ea fiind bine cunoscută și deseori analizată de cercetătorii perioadei în raport cu puterea militară a Romei și cu a triburilor barbare învecinate, ci ne propunem să atragem atenția asupra unor informații de pe *Tabula Peutingeriana*, neglijate de specialiști, care reflectă în cele din urmă o realitate istorică cu privire la populațiile barbare care locuiau la est de limesul dunărean.

Așa cum se știe *Tabula Peutingeriana* este un izvor cartografic, realizat cel mai probabil la mijlocul secolului al IV-lea p.Chr., sursă ce sintetizează o serie de realități

1. Grumeza 2014, p. 15.

2. EAIR, II, p. 248, s.v. „iazzygi (iazigi)”.

3. Nemeth 2007, p. 140.

geo-politice începând cu secolul al II-lea p.Chr.⁴.

Datorită prezentării drumurilor principale din fosta provincie Dacia, dar și a localităților de pe limesul danubian panonic și moesic, spațiul definit în literatură ca fiind „punga iazygă”(Câmpia Pannonică),teritoriul culturii sarmatice europene apare foarte evident, în marginea superioară a acestei pseudo-hărți a lumii romane. Ba, mai mult aflăm că la nord, acest areal dominat de sarmați este delimitat de *Alpes Bastarnices*, respectiv Carpații Păduroși. Marcarea pe *Tabula Peutingeriana*, la nord de gurile Dunării a sarmaților roxolani ne indică (dacă mai era nevoie de menționat) care era situația în lumea barbară de la Dunărea de mijloc și de jos învecinată provinciei Dacia?... mai exact: Cine erau vecinii Daciei Romane în perioada secolelor II-III p.Chr.?

În acest caz, denumirea populațiilor sarmatice din spațiul dintre Tisa și Dunăre trecute pe *Tabula Peutingeriana*, în vecinătatea vestică imediată a Daciei reflectă o realitate din cadrul lumii seminomade iazyge. Foarte probabil acesta este teritoriul pe care împăratul Marcus Aurelius îl vedea în epoca războaielor marcomanice transformat în provincia *Sarmatia*⁵.

Cu toate că „punga iazygă” a fost de la bun început un spațiu destul de ermetic, situație ce nu a permis sarmaților să se dezvolte prea mult, populația care trăia în această câmpie joasă, umedă și mlăștinoasă era una neomogenă din punct de vedere etnic și slab organizată, sursele antice nu menționează în zonă nici un centru politic, iar relațiile referitoare la regalitatea iazygă sunt extreme de sărace și neconcludente. Acest fapt i-a pus în dificultate și pe împărații romani care au încercat să reglementeze raporturile lor, prin *foedus*-uri cu iazygii. Lipsa unei autorități regale în zonă a atras după sine dese încălcări ale tratatelor de pace încheiate cu romanii și așa și-au format renumele iazygii, ca fiind un trib nestatornic, mereu pus pe război cu romanii.

Din punctul nostru de vedere situația neclară din lumea sarmatică iazygă a fost generată și de fărâmițarea tribală de care suferea această populație, care niciodată nu a fost unită de vreun rege al lor, fapt constatat și arheologic⁶. Interesant este faptul că *Tabula Peutingeriana* surprinde această scindare din cadrul lumii iazyge și ne indică 3 populații sarmatice învecinate limesului vestic al provinciei Dacia: *amaxobii*, *lupiones* și *ulnavi*.

Dacă pentru *amaxobi* avem date literare clare care ne indică cine sunt și faptul că aceștia sunt identicii cu iazygii metanaști, primii „descălecători” ai iazygilor în Pannonia – asta și explică și de ce ei sunt cei mai sudici iazygi plasați geo-politic în teritoriul dintre Dunăre și Tisa, pentru celelalte două nume de triburi nu avem vreo altă sursă istorică care să-i pomenească în vreun fel. Fiind un atribut, o caracteristică culturală adesea definită în denumirea triburilor barbare data prin tradiție de lumea civilizată greco-romană pentru populațiile din afara arealului autorității lor, credem că o posibilitate de a elucidă cine sunt acești sarmați constă în traducerea numelui lor. Această modalitate de analiză nu este

4. Benea 2001, p. 139.

5. Vaday 2003, p. 206.

6. Bogdan Muscalu în teza sa dedicată acestor seminomazi surprindea faptul că arheologic se pot identifica 3 centre de putere tribală în „punga iazygă”, iar din punct de vedere al materialului arheologic lumea iazygă era formată dintr-o populație metisată: sarmato-daco și cu infiltrații vandalice în unele zone. O interesantă analiză, adusă la zi a urmelor de așezări sarmatice din zona Banatului de câmpie, în epoca romană și romană târzievezi la Muscalu 2016, p. 40.

nouă și în cazul sarmaților există și cercetători care caută să convingă că numele triburilor sunt sarmate (sau de origine scitică / iraniană). Alexandru Madgearu, în cazul problemei identificării etnice a limiganților și argaraganților, triburi sarmatice care s-au războit între ele, în secolul al IV-lea p.Chr. și despre care Ammianus Marcellinus ne-a lăsat ample relatări, consideră că denumirile acestor sarmați târzii înseamnă în limba sarmată / alană: „anții mici” și „anții mari”⁷. Formele latinizate ale denumirilor: *lupiones* și *ulnavi* nu credem că ne permit căutarea în altă limbă a definirii lor decât în limba oficială a statului roman și ne vine greu să credem că poate fi vorba de o coruptelă profundă, o formă de transcriere forțată în limba latină a numelui lor de sorginte alană.

Până la urmă considerăm că nu este greșită traducerea numelui *lupiones sarmatae* cu „lupii sarmați”, iar *ulnavii sarmatae* cu „sarmații care trăiesc în mlaștini” și folosesc bărci / monoxile⁸. Aceștia din urmă ar putea fi înrudiți (postulăm ideea cu rezervele de rigoare) cu sarmații *navari* pomeniți de Ptolemeu, în secolul al II-lea, ca vecini ai roxolanilor și care de asemenea foloseau ca să se deplaseze ambarcațiuni⁹. Nu este exclus ca o migrație timpurie a unor triburi din nordul Mării Negre către stepele panonice să fi început deja, la mijlocul secolului al II-lea p.Chr., iar venirea goților în stepele pontice, în preajma frontierei romane să fi încheiat acest proces la mijlocul secolului al III-lea, odată cu retragerea roxolanilor spre „punga iazygă”¹⁰.

Din punct de vedere al dispunerii geografice, sarmații în Câmpia Pannonică par să se grupeze, după indicațiile hărții lui Conrad Peutinger, pe lângă marile rute comerciale: *amaxobi*, aproape de Dunăre în zona de contact a limesului fluvial, *lupiones*, de-alungul drumului Partiscum – Lugio, iar *ulnavi*, în preajma drumului comercial prin *Barbaricum*: Porolissum – Aquincum. În toate aceste cazuri schimburile negustorești cu lumea romană au fost foarte intense, fapt ce a dus în cele din urmă la romanizarea și sedentarizarea acestor nomazi¹¹. La modificarea stilului de viață a sarmaților iazygi un rol l-au jucat și dacii liberi și cei refugiați în pustă, după cucerirea Regatului lui Decebal de către împăratul Traianus. Nu excludem ipoteza ca romanii să individualizeze pe itinerariile lor, în cadrul uniunii tribale iazyge, prin denumirea de *lupiones sarmatae*, pe acei sarmați în grupul cărora componenta culturală și poate și cea etnică dacică era foarte vizibilă (știut fiind faptul că lupul era animalul sacru al dacilor). Această părere are și susținere în descoperirile arheologice din zona inferioară a Crișurilor și a Mureșului, unde până la războaiele marcomanice a existat o locuire dacică certă¹².

Chiar dacă cunoașterea situației culturii sarmatice în Câmpia Pannonică este încă la începutul stadiului cercetării, suntem convinși însă că sursele cartografice și literare antice care au supraviețuit timpurilor nu au fost îndeajuns exploatate. *Tabula Peutingeriana* este un exemplu în acest sens. Enumerarea triburilor aflate în zonele de contact cu lumea limesului roman oferă nu doar informații geografice noi ci și denumiri de populații care nu mai au vreun alt corespondent în altă sursă antică. Poate că nu ar fi rău ca de acum încolo

7. Madgearu 2008, p. 57.

8. Vezi Guțu 1993, sv. *ulva* (= iarbă de baltă, stuf, papură).

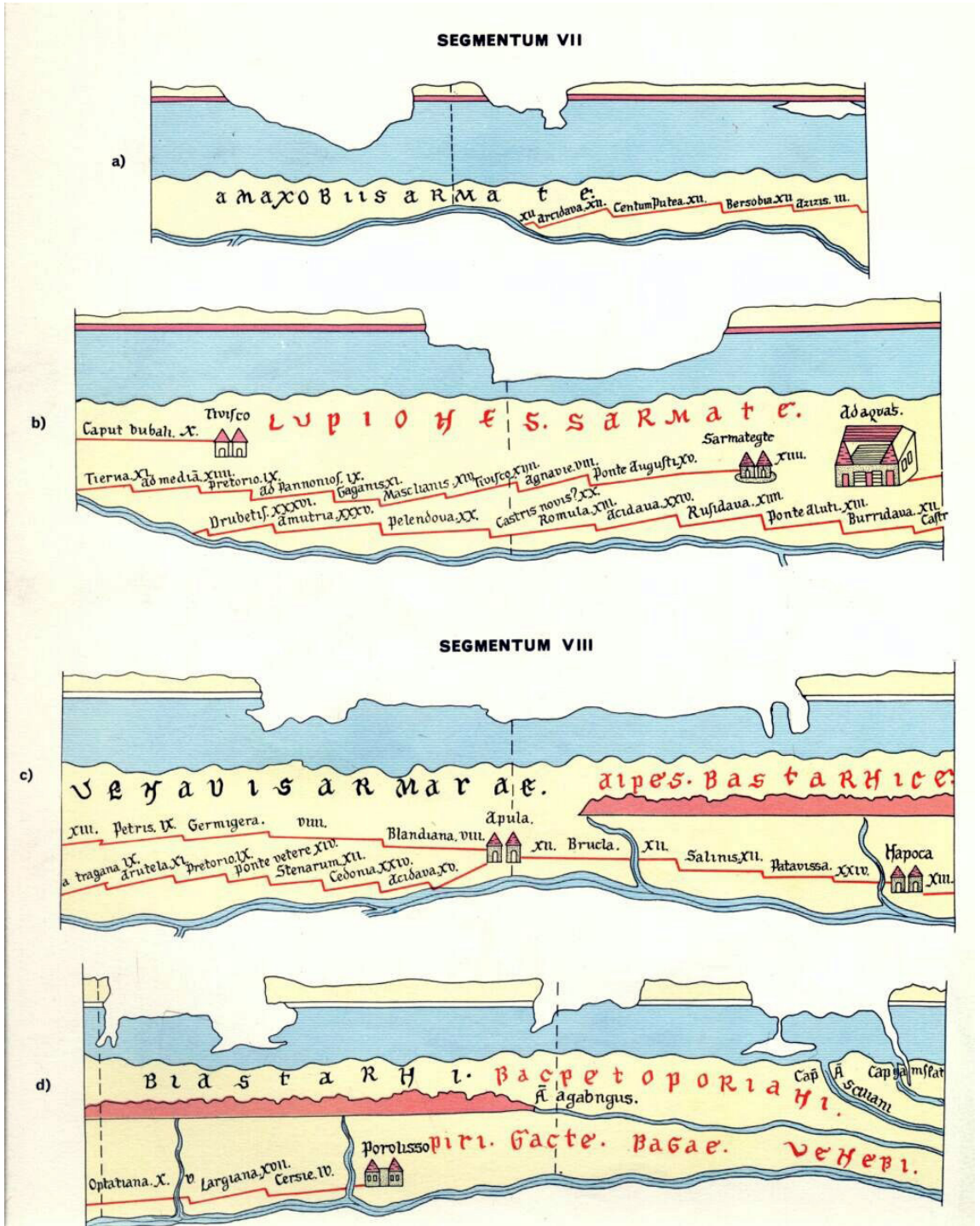
9. Vezi în IPIR 1964, p. 543 (Ptolemeu, Îndreptar geografic, III. 5.10).

10. Bârcă, Symonenko 2009, p. 399.

11. Gudea 1996, p. 122.

12. Hügel & Barbu 1997, p. 545.

să utilizăm terminologia pe care ne-o oferă izvorul cartografic pentru a nuanța aspect ce țin de diferențele regionale în cadrul aceleiași trib, cum ar fi iazygii.

Bibliografie generală

Bârcă, Symonenko 2009

Vitalie Bârcă, Oleksandr Symonenko, *Călăreții stepelor. Sarmășii în spațiul nord-pontic*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009.

Benea 2001

Doinea Benea, *Dacia pe Tabula Peutingeriana*, în *In memoriam Dumitru Tudor*, Ed. Mirton, Timișoara, 2001, p. 135-149.

EAIR II

Const. Preda (coord.), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. II (D-L), Ed. Enciclopedică, București, 1996, s.v. „iazzygi (iazigi)”.

Grumeza 2014

Lavinia Grumeza, *Sarmatian Cemeteries from Banat (Late 1st – Early 5th Centuries AD)*, Mega Publishing House, 2014.

Gudea 1996

Nicolae Gudea, *Porolissum. Vama romană (monografie arheologică)*, BMN XII, Cluj-Napoca, 1996.

Guțu 1993

Gh. Guțu, *Dicționar Latin-Român*, Ed. Științifică, București, 1993, s.v. „ulva”

Hügel & Barbu 1997

Peter Hügel, Mircea Barbu, *Die Arader Ebene im 2. – 4. Jahrhundert n. Chr.*, în ActaMP, XXI / 1997 (Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Daciens), Zalău, 1997, p. 539-596.

IPIR

***, *Izvoare privind istoria României*, vol. I (**Fontes I**), Ed. Academiei, București, 1964, p. 535-557 (Ptolemeu, Îndreptar geographic, III. 5.1 - 8).

Madgearu 2008

Alexandru Madgearu, *Istoria militară a Daciei post-romane (275-376)*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008.

Nemeth 2007

Eduard Nemeth, *Relațiile politice și militare între Pannonia și Dacia în epoca romană*, Ed. Tribuna, Cluj-Napoca, 2007.

Vaday 2003

Andreea Vaday, *Limes Sarmatiae*, în Zsolt Visy, *The Roman Army in Pannonia*, Teleki László Foundation, Pécs, 2003, p. 204-207.